

- у дослідженнях туристичного потенціалу столиці України з нанесенням на основу псевдоізоліній відвідувань маловідомих і відомих церков та монастирів заради розширення ареалу туристичного паломництва і бізнесу,

- у проведенні інтерполяційного аналізу місцезнаходження зниклих церков та церковних стовпів шляхом порівняльного картографічного аналізу створеної карти і стародавніх схем.

Таким чином, карти повинні відігравати все більшу роль у туристичному бізнесі як перший систематизований і узагальнюючий картографічний твір при тенден-

ційному розвитку індустрії туризму, що масово набирає оберти в м. Києві.

1. Закревский Н.В. Описание Киева. — М., 1868. — Т. II. 2. Киев в конце XIX века. — К., 1994. 3. Киев. Туристская карта-схема. — М., 1989. 4. Київ. X–XIII ст. — К., 1971. 5. Київ. Атлас. — К., 2003. — С. 48. 6. Київ. Атлас. — К., 1999. 7. Къ вопросу о древнейшем плане г. Киева. Изд. в 1638 г. Афанасием Кальнофойским. — М., 1991. 8. Обзор Киева относительно старожитностей. — К., 1996. 9. Пам'ятки Києва, знищені у XX ст. — К., 1991. 10. План города Киева в разные времена с X ст. 1864 г. Атлас планов / Сост. Н.В. Закревский. — М., 1868. 11. Хведченя С.Б. Старовинні карти розкривають таємниці лаврських печер. — К., 1991.

Надійшла до редколегії 25.12.05

УДК 911

Л. Палієнко, асп.

П. ЗАМОРІЙ В ІСТОРІЇ ТЕМАТИЧНОГО ТА КОМПЛЕКСНОГО АТЛАСНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано наукову діяльність професора П. Заморія в галузі тематичного та комплексного атласного картографування території України.

There are analysed the scientific activity of professor P. Zamorij in thematic and complex atlas mapping of Ukrainian territory.

Вступ. У червні 2006 р. географічна спільнота шануватиме 100-ту річницю з дня народження видатного геоморфолога, доктора геолого-мінералогічних наук, професора, заслуженого діяча науки України, першого президента Українського географічного товариства Петра Костянтиновича Заморія.

Вихідні передумови. У публікаціях геологів [6, с. 109, 129, 142, 143, 211] та географів [1, с. 45; 4; 5] Київського національного університету імені Тараса Шевченка зазначено, що, будучи вихованцем київської геологічної школи (яку ще називають феофілактівською та андрюсовською за іменами її славетних засновників), П. Заморій є також одним із фундаторів української наукової школи геоморфології та палеогеографії. Разом з тим він є автором багатьох карт, які за змістом та призначенням належать до тематичних і заслуговують на окреме вивчення.

Метою статті є дослідження діяльності професора П. Заморія в галузі тематичного та комплексного атласного картографування території України, спроба дати належну оцінку внеску вченого в історію вітчизняної картографії.

Виклад основного матеріалу. Однією з передумов розвитку тематичного картографування в Київському університеті було започаткування геологічного картографування на кафедрі мінералогії та геології в другій половині XIX та на початку XX ст. Перші геологічні карти на територію України створили відомі геологи: К. Феофілакт (1818–1901), П. Армашевський (1849–1894), П. Тутковський (1858–1930) та ін. Зокрема К. Феофілакт, який очолив вищезгадану кафедру в 1845 р., склав геологічну карту Київської губернії масштабу 10 верст у дюймі, а в 1874 р. — геологічну карту Києва масштабу 200 сажених у дюймі. Карти відзначалися детальною й були науково обгрунтовані. Започатковане ним геологічне картографування губерній Київського учбового округу було продовжено П. Армашевським, який був першим геологом Київського університету, що взяв участь у роботі Геологічного комітету зі складання загальної 10-верстової геологічної карти Росії. Те ж саме робив у 1900–1906 рр. П. Тутковський [3] для районів Полісся.

Володимир Іванович Крокос (1889–1936), учнем якого вважав себе П. Заморій, прийшов до Київського університету в 1928 р. як геолог, що проводив дослідження четвертинних відкладів, і автор нової методики їх вивчення. Одночасно він працював в Українському геологічному управлінні, де здійснював 3-верстну геологіч-

ну зйомку четвертинних відкладів на території України. До цієї праці було долучено більшість геологів університету та академічних установ, у тому числі й П. Заморій. Навколо В. Крокоса сформувалась київська школа геологів-четвертинників, яка розвинулась унаслідок подвійного впливу: київської (феофілактівської) та одеської (О. Набоких, В. Ласкарьов, А. Алексєєв). Ця школа відзначалась широтою свого профілю. Її представники не лише всебічно вивчали четвертинні відклади, а й були фахівцями в геоморфології, ґрунтознавстві, палеонтології, картографії тощо.

У передвоєнні роки Петро Костянтинович систематично працював в експедиціях майже на всій території України, особливо ґрунтовно дослідження ним проводилися на Лівобережному Придніпров'ї, у Донбасі, Причорномор'ї, Поліссі, Криму. Якщо в період з кінця XIX до початку XX ст., за інструкцією російського Геологічного комітету четвертинні відклади відображувалися на геологічних картах, то в першій половині XX ст., згідно з інструкцією Міністерства геології, під час здійснення комплексної геологічної зйомки різних масштабів обов'язковим стало складання окремої карти четвертинних відкладів. За вражаючими, плідними результатами вищезгаданих досліджень та геологічної зйомки в 1934 р. ступінь доктора геологічних наук було присвоєно В. Крокосу, кандидата геологічних наук — П. Заморію. Під час війни він працював у Башкирії, в Авзанському управлінні тресту "Башзолото".

Після війни П. Заморій вивчав нерудні та рудні корисні копалини четвертинних відкладів України, стратиграфічні умови їх залягання, поширення, генезису та віку. Результати цих досліджень Петро Костянтинович відобразив у 1946 р. на *першій* прогностичній карті родовищ будівельних матеріалів з четвертинних відкладів.

Завдяки колективній праці геологів та геоморфологів протягом 1946–1948 рр. було видано "Комплексную геологическую карту Украинской ССР" у масштабі 1 : 500 000, складену Українським геологічним управлінням та його картографічною майстернею. Комплект карт кожного номенклатурного аркуша складався з трьох окремих карт (геологічної, геологічної вивченості, корисних копалин) та двох-трьох додатків геологічних розрізів і стратиграфічних колонок [7, с. 80].

У подальшому П. Заморій, продовжуючи справу свого вчителя В. Крокоса, здійснив наукове узагальнення своїх та інших досліджень у великій монографічній праці й склав *першу* зведену геологічну карту четвертинних відкладів на

території України у масштабі 1 : 1 000 000. За цю роботу йому присвоєно докторський ступінь у 1949 р.

У 1949 р. Петро Костянтинович очолив засновану ним та О. Мариничем кафедру геоморфології на географічному факультеті Київського університету. Він окреслив принаймні три основні напрями роботи кафедри, а саме: підготовка фахівців, виховання наукових кадрів та розгортання наукових досліджень. Основну увагу було зосереджено на вивченні рельєфу та четвертинних відкладів території України, геоморфологічному картографуванні, регіональній геоморфології, палеогеографії. Наслідком подібних заходів було заснування ним Київської наукової геоморфологічної школи, знаними представниками якої стали учні та послідовники П. Заморія: доктори наук М. Веклич, Ю. Кошик, І. Мельничук, В. Палієнко, І. Рослий; кандидати наук Ю. Грубрін, Е. Палієнко та ін.

Значну увагу П. Заморій приділяв створенню цілої низки четвертинних, геоморфологічних, палеогеографічних, ґрунтових, неотектонічних карт та легенд до них. Він одночасно автор і організатор створення, редактор і консультант багатьох тематичних карт і атласів.

Зокрема П. Заморій – член редакційної ради "Атласу сільського господарства Української РСР" (1958), у розробці якого брали участь усі тогочасні кафедри географічного факультету: економічної географії, фізичної географії, кліматології, геоморфології, геодезії та картографії, гідрології. П. Заморій – автор двох карт України масштабу 1 : 4 000 000 у цьому атласі: "Схематична карта прогнозу будівельних матеріалів четвертинних відкладів УРСР (цегельно-черепичної сировини)" та "Геологічна карта четвертинних відкладів". Співавтором останньої був відомий геолог Г. Молявко.

У публікації 1958 р. "Стратиграфія четвертинних відкладів УРСР" П. Заморій подає геологічний опис червоно-бурих глин і четвертинних відкладів платформної частини України за окремими регіонами, а саме: Дніпровсько-Донецька западина, Український кристалічний щит, Причорноморська западина, Волино-Подільська плита. На складеній ним та Г. Молявком геологічній карті четвертинних відкладів Української РСР та Молдавської РСР масштабу 1 : 3 000 000 зображено основні генетичні типи четвертинних відкладів, їх поширення, мінералогічний склад, зв'язок з геоморфологією, літологією, палеонтологією.

Разом з відомими вченими В. Бондарчуком та І. Підпличком Петро Костянтинович брав участь у створенні "Атласа палеогеографічних карт УРСР і МССР (с елементами литофації)", після видання якого (1960) палеогеографія як наука одержала загальне визнання. В атласі було зведено результати багаторічних комплексних досліджень. На карті знайшла відображення послідовність палеогеографічного розвитку території України й Молдови від рифею до четвертинного періоду включно.

Будучи головою редакційної ради, на той час вже заслужений діяч науки УРСР П. Заморій разом із головним редактором А. Харченком та його заступником А. Золовським розробили проект та програму першого в Україні обласного атласу, який був виданий у 1962 р. Київським державним університетом під назвою "Географія Київської області. Атлас". П. Заморій уклав картосхему "Четвертинні відклади" Київської області (у співавторстві з Ю. Грубріним). Атлас увійшов в історію вітчизняної картографії як експериментальний, показовий, науково обґрунтований зразок тогочасного картографічного мистецтва.

Текст фундаментальної праці П. Заморія "Четвертинні відклади Української РСР" (1961) вдало доповнюють та унаочнюють геоморфологічні карти, схеми, поперечні й поздовжні профілі, літолого-стратиграфічні колонки багатьох геологічних розрізів. За висловом Пе-

тра Костянтиновича, станом на кінець 1950-х рр. вивчення четвертинних утворень України просунулося далеко вперед і набагато перевершило досягнення в цій галузі передових країн світу. Адже тогочасний список літератури, присвяченої четвертинним відкладам України, налічував понад 2000 опублікованих і рукописних праць [2, с. 5, 9].

У 1962 р. було видано "Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР", для складання геологічної карти та карти четвертинних відкладів якого використовувалися матеріали, надані П. Заморієм, В. Бондарчуком та іншими геоморфологами й геологами університету.

Професор П. Заморій був членом редакційної колегії фундаментального, донині ще неперевершеного вітчизняного картографічного твору, який був виданий у 1978 р. під назвою "Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР". Він також здійснював наукове керівництво підготовки розділу "Рельєф" даного атласа, до якого увійшли такі карти: "Густота расчленения рельефа", "Глубина расчленения рельефа", "Поверхности выравнивания украинской части Донбасса", "Геоморфологическая карта", "Геоморфологическое районирование". Разом з науковцями географічного факультету О. Мариничем, І. Рослим, П. Цисєм, Ю. Грубріним та М. Щербаковою він є автором геоморфологічної карти України масштабу 1 : 2 500 000. У співавторстві з М. Векличем, Г. Молявком, І. Рослим та Ю. Грубріним П. Заморій уклав карту "Антропогенные отложения" масштабу 1 : 2 500 000, яка увійшла до розділу "Геологическое строение". Він також є автором змістовного пояснювального тексту, що передує розділові "Рельєф".

Слід зазначити, що на етапах складання та графічного оформлення авторських оригіналів карт для вищезгаданих атласів П. Заморієм до співпраці долучалися наукові співробітники та викладачі кафедри геодезії та картографії, які в різні часи працювали спочатку в групі, а згодом у лабораторії комплексного атласного картографування (наук. керівник проф. А. Харченко): І. Вугерничек, Л. Осауленко, Ю. Шур, В. Чернін та ін. У свою чергу, під час укладання карт ґрунтів за угодою з Укрземпроект, наукові співробітники згаданої лабораторії неодноразово зверталися за консультаціями до П. Заморія, які він охоче надавав.

Висновки. З-поміж понад 200 наукових праць П. Заморія гідне місце належить укладеним ним картам: четвертинним, геоморфологічним, неотектонічним, палеогеографічним, прогнозним на будівельні матеріали тощо. Свого часу їх практичне застосування сприяло успішним пошукам корисних копалин, інженерно-геологічному та інженерно-геоморфологічному обґрунтуванню проектування і будівництва гідротехнічних споруд та зрошувальних каналів на території України. Нині картографічні твори Петра Костянтиновича Заморія мають важливе теоретико-методологічне значення в історії формування та розвитку Київської наукової школи тематичного та комплексного атласного картографування.

1. Географічному факультету – 70 // Олійник Я.Б., Бортник С.Ю., Гродзинський М.Д. та ін. – К., 2003.
2. Заморій П.К. Четвертинні відклади Української РСР. – К., 1961.
3. Маринич О.М. Внесок академіка П.А. Тутковського в розвиток географічної науки // Укр. геогр. журн. – 1998. – № 2 (22).
4. Маринич О.М. Наукова, педагогічна і громадська діяльність проф. П.К. Заморія / Сучасний стан та перспективи розвитку геоморфології, неотектоніки, геології та палеогеографії України: Тези доп. наук. конф. до 90-річчя проф. П.К. Заморія. – К., 1996.
5. Мельничук І.В., Палієнко Е.Т., Шищенко П.Г. П.К. Заморій – вчений, педагог, громадський діяч / Сучасний стан та перспективи розвитку геоморфології, неотектоніки, геології та палеогеографії України: Тези доп. наук. конф. до 90-річчя проф. П.К. Заморія. – К., 1996.
6. Нариси з історії геологічних досліджень у Київському університеті // За ред. проф. В.Г. Молявка, доц. О.В. Зінченка. – К., 1999.
7. Сосса Р.І. Картографування території України: історія, перспективи, наукові основи. – К., 2005.

Надійшла до редколегії 11.03.06